

วิจารณ์ สรุป และเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้เขียนจะนำลักษณะไวยากรณ์บางประการ ซึ่งพบในสุตตวิภังค์ หรือ -
ชั้นมปทฎฐกถามาวิจารณ์แสดงที่มาหรือความหมายของคำ ตลอดจนลักษณะที่เกี่ยวกับภาษา
ปรากฏอื่น หรือกับภาษาสันสกฤตตอจากนั้นจะสรุปผลการวิจัยและให้ขอเสนอแนะบางประการ
ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

วิจารณ์

ก. สนธิ

โดยเหตุที่ภาษาบาลีมีถิ่นที่ไ้ในระยะแรก ๆ รวมกันกับภาษาสันสกฤตหรือปรากฏ
อื่นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งผู้ที่ใช้ภาษาเหล่านี้มีส่วนหนึ่งที่คงพบปะติดต่อกันสัมพันธ์และ แลก
เปลี่ยนวัฒนธรรมแก่กันและกัน จึงรับอิทธิพลของภาษาของอีกฝ่ายหนึ่งมาใช้ด้วย โดยรับมาโดย
ตรงก็มี นำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะภาษาของกันก็มี ดังจะเห็นได้จากสนธิบางประการ
ดังต่อไปนี้

๑. พยัญชนะอาคม หมายถึงพยัญชนะซึ่งเติมลงระหว่างสระ ๒ ตัว ซึ่งสนธิกันอยู่
แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

ก) พยัญชนะอาคมแท้ คือ เป็นการเติมพยัญชนะลงในระหว่างคำซึ่งมีสระหน้าและ
สระหลังประชิดกัน เช่น

ยาจิ - เอว	เป็น	ยาจิเยว	(ธ. ๑ . ๕๒)
น - อิม	เป็น	นยิม	(ส. ๑ . ๑๑๕)
อจฺจ - อจฺจโ	เป็น	อจฺจทจฺจโ	(ธ. ๖ . ๒๗)

สนธิดังกล่าวมานี้สามารถอธิบายได้โดยใจกฎสนธิของภาษาบาลีล้วน ๆ ได้

ข) พยัญชนะอาคม ซึ่งที่จริงเป็นพยัญชนะการันต์ในสันสกฤต สนธิบางคำในภาษาบาลีเป็นลักษณะที่ไขรวมกันกับสันสกฤต หรือใช้หลักเกณฑ์เดียวกันแต่นำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับภาษาบาลี เช่น "เกนจิเทว" (ส. ๑ . ๑๕) สันสกฤตใช้ "เกนจิตฺ - เอว" (ดู เป็น ท เพราะมีโหสะตาม)

สนธิซึ่งอยู่ในลักษณะเดียวกัน เช่น คาวเทว อุทาหรณฺ อูปาติ สมุทาจริททวสรี อธิบายไคคามนัยที่กล่าวแล้ว

"คฺสูมาคฺติ" (ธ. ๘ . ๑๐๑) แยกเป็น "คฺสูมา - อฺติ" สันสกฤตเป็น "คฺสูมาจ - อฺติ" ซึ่งเมื่อสนธิแล้วจะเป็น "คฺสูมาคฺติ" แต่บาลีนำมาใช้เพียงรูป "คฺสูมาคฺติ"

"นิราสฺยโก" (ธ. ๑ . ๖๕) เป็นลักษณะของสุการันต์ซึ่งแปลงเป็นรูปเมื่อมีโหสะตาม (ไม่ไขรวมอาคม)

คำว่า นิราทาโร ปาตุโรหฺสี ทูราจาโร ฯลฯ อธิบายไคคามนัยนี้

"ปุณฺเรว" (ธ. ๘ . ๕) สันสกฤตเป็น "ปุณฺรุ - เอว" เป็นรูปที่ไขรวมกันกับสันสกฤต คำว่า "ปุณฺรารจฺจเต" ก็อธิบายไคคามนัยนี้

หมายเหตุ คำว่า "ปุณฺเรว" มีใช้ในคาถาธรรมบทหรือในสุตตวิภังคซึ่งเป็นภาษารุ่นเก่า แต่ในภาษารุ่นใหม่ เช่นในชั้นปทัสฺสกาใช้ "ปุณฺเทว" เป็นที่ซึ่งอาจมีลักษณะของภาษาปรากฏ เช่น เคารเสนี มาหาราษฎรึ มาปนอญฺควย (ร เป็น ท) และหากสนธิกับคำอื่นที่ขึ้นต้นด้วยสระก็จะดัด ร ไปเลย (มีลักษณะห่างจากสันสกฤตมากขึ้น) เช่น "ปุณฺาคนฺววา" (ธ. ๒ . ๖๕) "ปุณฺปิ" (ธ. ๘ . ๘) "ปุณฺเนติ" (ธ. ๒ . ๑๘๓) เป็นต้น

๒. การอาเทศ คือการทำสระหรือพยัญชนะก็ตาม ให้เป็นพยัญชนะอีกคำหนึ่งเช่น

อวทค เป็น อวทฏ (ส. ๑ . ๑๑๗)

อวพุท เป็น อวพุพุท (ธ. ๑ . ๓๐)

อฺติ - เอคํ เป็น อฺิจฺเจคํ (ส. ๑ . ๓๕๕)

เป็นต้น

การอาเทศักกล่าวนี้อาจเป็นการเทศอย่างแท้จริง หรืออาจเป็นลักษณะของภาษา-
สันสกฤต ปรากฤตอื่น หรือลักษณะทางไวยากรณ์อื่นก็ได้ จึงจะแยกกล่าวดังนี้

ก) อาเทศ ทร เป็น ฤ ในภาษาบาลีมีคำที่อาเทศ ทร เป็น ฤ อยู่มาก เช่น
สตฺยทส เป็น สตฺยทรส (ส. ๒ . ๘๒๑) อันที่พึงเห็นว่าเป็นลักษณะของภาษาเทวารเสนี หรือ
มาหาราษฎร์ซึ่งไร้เสียง ทร เป็น ฤ ในกรณีเช่นนี้

คำว่า มาริส เทรส อฏฐารส พารส ฯลฯ อธิบายตามนัยนี้เหมือนกัน

ข) อาเทศ ญ เป็น ณ คำเช่น ปญฺยทส เป็น ปญฺยทรส หรือ ปญฺยาส เป็น ปญฺยาส
(ธ. ๑ . ๑๖) ที่จริงเป็นลักษณะของภาษาเทวารเสนี หรือมาหาราษฎร์ ซึ่ง ญ หรือ ญฺญ เป็น
ณ ในภาษานั้น ๆ

ค) อาเทศนิคหิต หากจะอธิบายโดยอาศัยภาษาบาลีล้วน ๆ นิคหิตเมื่อสนธิกับสระ
จะต้องอธิบายว่า อาเทศนิคหิตเป็น ม หรือ ท อันที่จริงเป็นลักษณะสนธิของ ม หรือ อ ใน
สันสกฤตนั่นเอง เช่น

<u>บาลี</u>	<u>สันสกฤต</u>	<u>คำที่สนธิแล้ว</u>
กั - อหิ	กม - อหฺม	กมหิ
กั - เอว	กต - เอว	กเทว

ฯลฯ

คำต่อคำนี้จะสลับกันเป็น กมหิ หรือ กเทว ไม่ได้ (ยกเว้นเป็น กต - อหิ หรือ
กม - เอว) คำอื่น เช่น เอตทโทสิ หรือ อญฺญทฺโถ ก็นัยนี้

ง) อาเทศ ฐ เป็น ฑ คำเช่น สาธุ เป็น สาฑุ เป็นต้น มิใช่อาเทศ ฐ เป็น ฑ
หากเป็นลักษณะทางเสียงของพยัญชนะซึ่งเป็นชนิดซึ่งกร่อนเสียงไปเหลือแต่เสียง ฑ มีตัวอย่าง
อยู่คำเดียวในคัมภีร์ทั้งสองคือ "สาฑุ" (ธ. ๗ . ๑๕๕)

พยัญชนะชนิดอื่น เช่น ภ เป็น ท อาจเห็นได้ในคำว่า โภติ (ภวติ) อฑฺฑเทว (อญฺญ -
เอว) อฑฺฑุต อฑฺฑุมท เป็นต้น อธิบายได้โดยนัยเดียวกัน

^๑ Woolner, Introduction to Prakrit, p. 15

^๒ Ibid. p. 21

๑) อาเทศ ร เป็น ล ในบาลีมีการเปลี่ยนเสียง ร เป็น ล อันที่จริงคำเหล่านี้
น่าจะติมาจากภาษามาคธี ซึ่งออกเสียง ร เป็น ล ความปกติ เช่น

ปดิโพธ, ปดิพฺพธิชฺวา (ส. ๓ . ๑๐๔) ปดิพฺพธิ (ส. ๒ . ๒๔๕) จาก
ปรี - พฺจ

คำเช่น วิปฺล, เวปฺลฺล หรือ ปดิเวเรชฺชวา เป็นต้น อธิบายได้โดยนัยเดียวกัน

๓. สังโยค คือการซ้อนพยัญชนะ ซึ่งในบาลีมีอยู่สองลักษณะคือ ซ้อนภายในคำ
เดียวกัน หรือซ้อนในระหว่างคำสองคำ การซ้อนในระหว่างคำสองคำ เช่น

อุป - ฐาน^๑ เป็น อุปฺฐาน^๒

อนุ - สรติ เป็น อนุสรฺสรติ

ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะทั่วไปของภาษาบาลีดังกล่าวแล้วในบทที่ ๒ แต่ในคัมภีร์
ทั้งสองมีคำบางคำซึ่งเป็นคำเรียงพยางค์โดยปกติแต่ซ้อนตัวเองเป็นพยัญชนะสังโยค เช่น

หิโย เป็น หิโยโย (ธ. ๑ . ๒๕)

จฺจฺล, จฺจฺล เป็น จฺจฺลล (ธ. ๑ . ๒๓)

จฺจฺล เป็น จฺจฺลล (ส. ๓ . ๑๔๐)

ลักษณะดังกล่าวนี้ผู้เขียนเห็นว่า เป็นลักษณะรวมของบาลีกับภาษาปรากฤตอื่น เช่น
เศวาร์เสนี, มาหาราษฏรี เป็นต้น ซึ่งนิยมซ้อนพยัญชนะในคำเดียวกัน เช่น "เอก" เป็น
"เอจก" เป็นต้น

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑Woolner, Introduction to Prakrit, p. 16

^๒ เป็น "อุปฺฐาน" เพราะในสันสกฤตเป็น "อุปฺธาน", "อนุสรฺสรติ" ในสันสกฤต
เป็น "อนุสรฺรติ"

^๓
Woolner, Introduction to Prakrit, p. 14

ข. ระบบนาม

ในเรื่องระบบคำมีเรื่องที่ยังวิจารณ์ คือคำในระบบนามบางคำหรือบางประเภท คำในระบบอาชยาคบางคำ และอักษยะบางคำ ดังจะกล่าวไปตามลำดับเริ่มด้วยระบบนาม ดังนี้

๑. การแจกวิภक्तिอนุวาทันต์ ประโยคว่า "ปฐฺติโต นาม อสุทฺเหตุ วา ปรสฺส เหตุ วา ปาปํ น กโรติ" (ธ. ๔ . ๕๑) "บัณฑิตยอมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งตนหรือเหตุแห่งผู้อื่น" ก็คือ ประโยคว่า "อามิสฺเหตุ ภิกฺขุ ภิกฺขุณีโย โอวพฺพติ" (ส.๒.๒๕๑) "ภิกษุทั้งหลายยอมสละภิกษุณีทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งอามิส" ก็คือ "เหตุ" แปลว่า "เพราะ" แคววิภक्तिที่อาจแปลว่าเพราะไคมี คติยา, ปัญจมี และสัคคมีวิภक्ति ดังนั้น "-เหตุ" จะควรเป็นวิภक्तिใด

ปัญหานี้อาจวินิจฉัยได้โดยนำประโยคอื่นมาเทียบเคียง เช่น

"เอกาย นิปนฺนาย, อปฺรา นิปฺรชฺติ" (ส. ๓ . ๑๔๘) "เมื่อรูปหนึ่งนอนแล้ว, อีกรูปหนึ่งนอนข้าง" ประโยคนี้ "เอกาย นิปนฺนาย" เป็นสัคคมีวิภक्ति

"ภิกฺขุ นิปนฺเน, อนุปฺสนฺปนฺโน นิปฺรชฺติ" (ส. ๒ . ๑๕๖) "เมื่อภิกษุนอนแล้ว, อนุปล้มมันก้นนอนข้าง" "ภิกฺขุ" ในประโยคนี้เป็นสัคคมีวิภक्तिแน่นอน

อาศัยข้อเทียบเคียงดังกล่าว พอสรุปได้ว่าอนุวาทันต์อาจแจกในรูปเดิม เป็น "ภิกฺขุ" หรือ "เหตุ" เป็นต้นได้ ในสัคคมีวิภक्तिเอกพจน์ ดังนั้นคำว่า "อสุทฺเหตุ" หรือ "อามิสฺเหตุ" จึงน่าจะเป็นสัคคมีวิภक्तिที่แปลว่าเพราะไค (เทียบ "ทฺนฺเตสุ กุญฺชโร หนฺนฺเต" เพราะงาทั้งคู่อ้างจึงถูกงา)

อนึ่ง "ภิกฺขุ นิปนฺเน" อาจพิจารณาว่าเป็นปฐมาวิภक्ति ซึ่งแจกรูปเป็น -เอแบบภาคธิได้ แต่ในที่นี้ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเป็นรูปประโยคแบบเดียวกับ "เอกาย นิปนฺนาย" หากเป็นรูป "มาตุคฺคาเม นิปฺรชฺติ" (ส. ๒ . ๒๐๒) อาจพิจารณาว่าเป็นปฐมาวิภक्तिแบบภาคธิได้ ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔

๒. ศัพท์ที่แจกวิภक्तिเหมือนศัพท์อนุวาทันต์ในสันสกฤต มีศัพท์อยู่จำพวกหนึ่งในภาษาบาลีอาจพิจารณาได้ว่าเป็นอนุวาทันต์ แต่ที่จริงมีลักษณะเป็น "สุ" อนุวาทันต์ ในสันสกฤต เช่น มน (มนสุ), อย (อยสุ), อรุ (อรุสุ), เจต (เจตสุ), ทป (ทปสุ), ทม (ทมสุ), เกช (เกชสุ), ปย (ปยสุ), ยส (ยสสุ), วจ (วจสุ), วย (วยสุ), ลีร (ลีรสุ), รช (รชสุ)

เป็นกัน

ศัพท์เหล่านี้แจกวิภัติได้สองแบบ คือแจกแบบภาษาบาลี เช่น มนํ มนเน ฯลฯ หรือแจกแบบสันสกฤต เช่น มนसा (ตคิยาและบัญญัติ) มนโส (จตุคถ์และฉกฐ์) มนสิ (สัทคม)

เป็นกัน

ศัพท์ประเภทนี้ในพุทธยวิภัติเอกพจน์ เป็น มนํ หรือ มโน เป็นต้น ที่เป็น โอ เป็นลักษณะของสนธิ "อสุ" (อ มี สุการันต์) ซึ่งถ้าใส่สะตามหลังจะเป็น โอ เช่น "มโนโคโธ" ตรงกับสันสกฤต "มโนคณะ", "ยโส ดุชชา" (โดยศัพท์แล้ว) ตรงกับสันสกฤต "ยโส ดุชชา" เป็นต้น

คำบางคำในบาลี เช่น เจโต ปริจฺจ (ส. ๑ . ๑๑) ตรงกับสันสกฤต เจตสุ ปริตฺย เข้าสนธิเป็น เจตะ ปริตฺย แต่บาลีไม่วกกรรมพหุหลังจะเป็น โสสะหรืออโสสะ คงเป็น โอ เสมอ เช่น เจโต ปริจฺจ เป็นตัวอย่าง

ศัพท์บางคำที่กล่าวว่าเป็น "สัจจัย" หรือ "ลงสอากม" ที่แท้เป็นศัพท์สุการันต์ซึ่งมีรูปเกิดมาจากสันสกฤตนั่นเอง เช่น โอรโส คามโส สุเมธโส สหุเชยฺยวจสา (อุปราสีกา) และ เจตสิก เป็นต้น

คำว่า "อายุสุมา" ในภาษาบาลีไม้อาจจะอธิบายโดยใช้หลักภาษาบาลีล้วน ๆ ได้ เพราะคำนี้ถาลง "มนุค" สัจจัย น่าจะเป็นอายุมา เช่นเดียวกับคำอื่น เช่น "พญสุมา, สกิมมา" เป็นต้น แต่การที่เป็น "อายุสุมา" เพราะมีรูปกัฒแปลงมาจากสันสกฤต คือ อายุสุ - มนุค เป็น อายุสุมา ถกมาถึงภาษาบาลีจึงเหลือแต่ อายุสุมา

ศัพท์ว่า โสมนสุส ก็คือ โทมนสุส ก็คือ ถ้าอธิบายตามหลักภาษาบาลีล้วน ๆ คือ "สุมน - ฌย" หรือ "ทุ - มนุ - ฌย" แล้ว ไม่อาจจะอธิบายได้ ต้องอธิบายว่า "สุมนสุ - ฌย" หรือ "ทุมนสุ - ฌย เป็น "เสามนสุย และ เทารมนสุย" ตามลำดับ แต่รูปบาลีคงเป็นได้แก่ "โสมนสุส และ โทมนสุส" เป็นต้น

อุ เป็น อ อาจพบได้ในคำว่า "พหุสุสุค - ฌย" เป็น "พหุสุสุค" "ความเป็นผู้ฟังมาก เป็นต้น

คำว่า "อายุทปริโยสาน" ซึ่งใช้ยู่คานขึ้นในธัมมเปหัตถุฎกดา (เช่น ธ. ๔ . ๘๗) ไม่อาจอธิบายความหลักภาษาบาลีไควว่า "-ห-" มาจากอะไร แต่อาจอธิบายไควว่าเป็นวิสรรค ซึ่งคิดมาจากสันสกฤต คือ อายุสุ - ปรุโยสาน เป็น อายุะปรุโยสาน แต่เสียงวิสรรคในบาลีไม่มี จึงออกเสียง "-ห-" อย่างเต็มเสียงเป็น "อายุทปริโยสาน"

๓. ศัพท์ที่แจกแบบ อ หรือ พุการันต์ ในสันสกฤต ศัพท์ที่หัตถิที่ลง อนุต หรือ -นุต ปัจจัย เช่น ภควนุต อรหนุต สีสวนุต เป็นต้น อาจแจกไควสองแบบ ตัวอย่างเช่น สีสวนุตสุส, สีสวนโก (จุดดดีและฉัญฐี) ภควนุเต, ภควติ (สัทคมี่) เป็นต้น รูปแรกเป็นรูปบาลี รูปหลังเป็นรูปที่คิดมาจากสันสกฤต

ศัพท์ว่า "ปริสา" สัตกมีวิภคติในบาลีเป็น "ปริสาย, ปริสาย" แต่มีใช้ปริสติอยู่บาง เช่น "มยหึ ปริสติ วญญั ภาสถ" (ส. ๓ . ๑๔๑) "พวกเธอจงกล่าวถึงความคี่ของฉฉในที่ประชุม" "ปริสติ" ไม่อาจกล่าวไควว่าแจกวิภคติจากรูป "ปริสา" ซึ่งเป็นอาการันต์ ฉฉนั้นจึงน่าจะคิดมาจาก "ปริษท" ในสันสกฤตซึ่งสัตกมีวิภคติเป็น "ปริษหิ"

๔. ศัพท์ที่แจกแบบ พุการันต์ ในสันสกฤต ศัพท์บางศัพท์มีวิธีแจกวิภคติคล้ายคลึงกับศัพท์ พุการันต์ในสันสกฤต เช่น

บาลี	/	สันสกฤต	ศัพท์เก็บ
อชุตนา		อาชุนนา	อชุต, อาชุนุ
อชุตโน		อาชุนนส	อชุต, อาชุนุ
อชุตนิ		อาชุนนิ	อชุต, อาชุนนิ
กมุมนา (กมุเมเน)		กมุมนา	กมุณ, กมุณุ
มุชุนิ		มุชุนิ	มุชุนา, มุชุน, มุชุนุ

ศัพท์บางคำ เช่น "กมุณนิย" (ส. ๑ . ๖๘) "ควรแก่การงาน", "เปณนิย" (ส. ๑ . ๑๔๑) "นารัก" ในทางบาลีอาจตีไควว่า "กมุณ หรือเปณ" สนธิกับ "อีย" ปัจจัยแล้วลง "นุ" อากม อันที่จริงเป็นลักษณะของ พุการันต์ ซึ่งคิดมาจากสันสกฤต คือ "กมุณุ" และ "เปรณนุ" ตามลำดับ มิฉะนั้นจะเป้น "กมุณิย หรือ เปณิย"

คำว่า "พุราทมโน" แปลว่า "เชื้อสายของพรหม" ถ้าหากจะอธิบาย "ณ" มาจาก โทษ (เพราะศัพท์นี้บาลีเป็นพุราทม) ก็ต้องอธิบายไควว่า มาจากคำ "พุราทมุ" ในสันสกฤตนั่นเอง

คือพหูพจน์ เป็นคำศัพท์มาจาก พหูพจน์ นู เมื่อมีรูปสระจะกลายเป็น ณ ตามกฎสนธิ

คำว่า "โยพฺพน" (ธ. ๓ . ๕๐) ซึ่งแปลว่า "ความหนุ่มสาว" คำนี้ในบาลีมีรูป เป็น "ยุว" ซึ่งไม้อาจจะเป็น "โยพฺพน" ได้ จึงน่าจะมีรูปเกิดมาจากสันสกฤต "ยุว" เป็น ภาวศัพท์ เป็น "เขวณ" ที่มีรูปเป็น "โยพฺพน" อาจคล้ายกับภาษาปรากฤตอื่น เช่น เคารเสนี หรือ มาหาราษฎร์ ซึ่งเป็น "โรวฺวน" (ย เป็น ช)

๕. ความหมายของคำที่เป็นปัญหา คำบางคำมีปัญหาในการแปลความหมาย จึง ใครจะแสดงความคิดเห็นไว้ในวิทยานิพนธ์นี้ด้วย โดยเฉพาะคำที่มีข้อสงสัยสองคำดังนี้

คำที่มีผู้แปลต่างกันมากในบรรดาปราชญ์ทางบาลีในไทย คือคำว่า "อชฺตงฺกต" ซึ่ง ปราชญ์มีใช้อยู่หลายชิ้นในคัมภีร์ทั้งสอง เวบ "อชฺตงฺกเต" (ส. ๒ . ๑๕๖) "เมื่อพระอาทิตย์ ตก" "สุริเย อชฺตงฺกเต" (ธ. ๘ . ๑๐๘) "เมื่อพระอาทิตย์ตก" "อชฺตงฺกตกาโล วีย" (ธ. ๖ . ๘๖) "ดูเป็นเวลาพระอาทิตย์ตก" "สุริโย อชฺตงฺกเต" (ธ. ๘ . ๑๐๘) "พระอาทิตย์ยอมตกไป" เป็นต้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่า "อชฺต" หรือ "อชฺต" ในที่นี้แปลว่าอะไร

ปราชญ์ที่ศึกษามาแต่ทางบาลีล้วน ๆ แยกศัพท์ว่า อ - ฐา แปลว่าตั้งอยู่ไม่ได้ "อชฺตงฺกต" หรือ "อชฺตงฺกต" จึงแปลว่า "ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้" เอาความว่า "ตกไป" โดยทั่วไปใช้กับพระอาทิตย์ การแปลอย่างนี้ไม่อาจเทียบเคียงกันได้กับสันสกฤต ซึ่งคำนี้เป็น "อชฺตงฺกต" คำว่า "อชฺต" ไม่ไ้มาจาก "อ - ฐดา" คั้งนั้น "อชฺต" จึงไม่น่าจะมาจาก "อ - ฐา" เช่นกัน

"อชฺตงฺกต" ในสันสกฤตปราชญ์ตะวันตกแปลว่า "ไปสู่เรือน" เอาความว่าพระอาทิตย์ ตกเช่นกัน^๒ แยกศัพท์ว่า "อชฺต" ในบาลีไม่ปรากฏแปลว่าเรือน และถ้าแปลคั้งนั้น ประโยคว่า

^๑ Woolner, Introduction to Prakrit, p. 14

^๒ Lanman, Sanskrit Reader (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1947), p. 123

"โสมนุสฺสโทมนุสฺसानํ อตฺตงฺคมา ... จตุตฺถ อนันํ อุปฺสุมฺปจฺจ วโรทิตี"

"เพราะอัครกบระของโสมนุสฺสและโทมนุสฺสเขาจึงถึงจตุตถสถานอยู่"

จะแปลว่าโสมนุสฺสและโทมนุสฺสไปเรือนกงไม้ไผ่ พระอาทิตย์อาจเป็นเทพมีกัณฑ์ตามตำนานอาจมีเรือนอยู่ แต่การแปลว่า "ไปเรือน" จะนำมาไว้กับนามธรรมไม่ถนัดนัก

ในอภิธานปิฎกแปลอตฺตงฺคไว้ความหมายหนึ่งว่า ความก้มความเลื่อม (คาถาที่ ๕๕๖) และว่าเป็นชื่อของภูเขาทางทิศตะวันตก ซึ่งมีอยู่ ๓ ลูกด้วยกัน คือ มนุทธาร, อุปฺรเสถ และ อตฺต (คาถาที่ ๖๐๖)

จากอภิธานปิฎก^๒ เราอาจแปลประโยคดังกล่าวได้ทุกกรณี คือ

"สุริเย อตฺตงฺคเต" แปลว่า เมื่อพระอาทิตย์ถึงความก้มหรือไปสู่ภูเขาตะวันตก (ซึ่งอยู่ทางตะวันตก)

"โสมนุสฺสโทมนุสฺसानํ อตฺตงฺคมา" แปลว่า "เพราะโสมนุสฺสและโทมนุสฺสถึงความก้ม"

ในธัมมปทีฏฐกถา ก็อธิบายศัพท์นี้ไว้ในทำนองนี้ เช่น "...อฏฺฐํ วินาสํ นนฺตฺติภาวํ กฺขณฺณฺติ" (ธ. ๖ . ๑๔๖) "...ยอมถึงความก้มคือความพินาศให้แก่ กวามไม่มี" หรือ

"อาสวา อตฺตํ กฺขณฺณฺติ ปรีจฺจยํ อภาวํ กฺขณฺณฺติ" (ธ. ๗ . ๑๐๓) "อาสวะทั้งหลายไปสู่ความก้ม คือถึงความสิ้นไปหรือความไม่มี"

ค. ระบบอาชยาศ

กริยาอาชยาศในภาษาบาลีหากเปรียบเทียบกับภาษาสันสกฤตและปรากฤตอื่น จะเห็นว่า มีลักษณะของภาษากึ่งกลางปนอยู่มาก เพราะผู้ใ้ภาษาบาลีจะยืมคำในภาษาอื่นมาใช้ หรือคัดแปลงใช้ในภาษาของตนด้วย เช่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ มัชฌิมนิกาย มูลปัดถาสกั "พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔), ๒๕ . ๑๗๗

^๒ กรมหลวงจันทรวรสิริวิวัฒน์, อภิธานปิฎก (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๑๗๒, ๒๕๘

๑. กริยาอาชยาตที่ใช้อยู่เหมือนสันสกฤต กริยาอาชยาตบางตัวรูปปกติของบาลีใช้—
 อย่างหนึ่ง แต่บางทีก็นำเอารูปสันสกฤตมาใช้ด้วย เช่น คำว่า "อุมหิ" (ฉนเป็น) ใช้นบาลี
 เป็นปกติ เช่น "อากโคมุหิ" (ธ. ๑ . ๑๘) "ฉนมา" แต่ในบางแห่งใช้แบบสันสกฤต คือ
 ใช้ "อสูมิ" ด้วย เช่น

"หนุทาหิ หตจจขุสูมิ" (ธ. ๑ . ๑๖) "เอาเถก" ถึงฉนจะตามอก"

สุวาหิ อพฺพวุหสฺสโลสุมิ สตีญฺโคสุมิ นิพฺพุโต" (ธ. ๑ . ๓๐) "เรานั้นเป็นผู้ถอนลูกศรได้
 เป็นผู้เย็น เป็นผู้ค้ำ" เป็นต้น

คำว่า "อุมห" และ "อสูม" (พวกเราเป็น) ก็มีใช้ในลักษณะเดียวกัน

๒. กริยาอาชยาตที่ใช้อยู่เหมือนปรากฤต วิภคิตที่เข้าใจกันว่าเป็นฝ่ายอักษโตโนมทใน
 ภาษาบาลีบางตัวปรากฏเป็นวิภคิตฝ่ายปรัศสพทที่ใช้อยู่เป็นปกติในภาษาปรากฤตอื่น เช่น "อามุห"
 วิภคิต ซึ่งเป็นกริยาบอกความล้ง (หมวดบัญญัติ) ในบาลีถือเป็นอักษโตโนมทพหูพจน์บุรุษที่ ๑ แต่ใน
 ปรากฤตอื่นใช้ปรัศสพทเป็นปกติ ลักษณะเช่นนี้มีในบาลีรุ่นเก่า เช่นในชาดก ตัวอย่างเช่น

"มิกราช นโม ตฺยตฺตุ อปิ กิญฺจึ ลภามุหเส" (ธ. ๑ . ๑๔๑) "ข้าแต่
 พญาเนื้อ ข้าพเจ้าขอเคารพท่าน ขอให้พวกข้าพเจ้าได้อะไร ๆ บ้างซี" เป็นต้น

ง. ระบบอักษโตโนมท

อักษโตโนมทในบาลีรุ่นหลังบางคำมีรูปเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่นในไตรปิฎกใช้คำว่า
 "อนุตรา" (ระหว่าง) ๒ ใช้เป็นนินาตในไตรปิฎก แต่ในชั้นปหัตถฐกดาใช้ "อนุเตร" เหมือน
 สัตตมีวิภคิตเอกพจน์ของนามอการันต์ไป เป็นต้น นอกนั้นยังอาจนำอักษโตโนมทไปผูกเป็นประโยค
 ได้อีก เช่น "อิทานิ สยตฺจ, เมโห จ อญฺฐีโต" (ธ. ๑ . ๑๘) "นี่ก็เย็นแล้ว, หังเมฆ
 ก็ต้งเค้า" เป็นต้น

^๑ Woolner, Introduction to Prakrit, p. 44

^๒ "พรหมชาดสสูตร"; พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์การ—
 ศาสนา, ๒๕๑๗) ๕ : ๑

สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์สุกตวิงค์และธัมมปทัฏฐกถา ผู้เขียนสังเกตเห็นคล้ายคลึงและแตกต่างกันของคัมภีร์ทั้งสองพอสรุปได้ ดังนี้

ก. ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

จากการศึกษาอย่างละเอียดผู้วิจัยสรุปลักษณะที่คล้ายคลึงกันของคัมภีร์ทั้งสองได้ดังนี้

๑. ระบบเสียง คัมภีร์ทั้งสองมีความเหมือนกันในเรื่องระบบเสียง ๓ ประการด้วยกัน คือในเรื่องจำนวนเสียง ที่เกิดของเสียง และคุณภาพของเสียง ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ทั้งสองต่างเป็นภาษาบาลีเหมือนกัน แม้จะเขียนทางสมัย ต่าง เนื้อหา และต่างผู้เขียนกันก็ไม่มี ความแตกต่างกันในเรื่องดังกล่าวแต่อย่างใด

๒. ระบบคำ ในเรื่องระบบคำไม่ปรากฏมีความแตกต่างกันในหลักใหญ่ ๆ ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบนาม ระบบอาชยาศ หรือระบบอักษยะ ซึ่งใช้อยู่ในคัมภีร์ทั้งสอง

๓. ฉือวาโจหาร ฉือวาโจหารในคัมภีร์ทั้งสองมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ใช้บรรยายโจหารเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง และใช้โจหารอื่น เช่น พรรณนาโจหาร และอุปมาโจหาร เป็นต้น เป็นโจหารประกอบ ลักษณะการแต่งของคัมภีร์ทั้งสองก็ปรากฏว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นอรรถกถาเช่นกัน และแต่งโดยมีคัมภีร์ที่เก่ากว่าเป็นแกนในการแต่ง กล่าวคือสุกตวิงค์อาศัยปาฏิโมกข์เป็นแกนแล้วมีการแต่งที่มาของปาฏิโมกข์และมีการอธิบายคำและความหมายของปาฏิโมกข์ไปความคำดับสี่ขบาท ส่วนธัมมปทัฏฐกถาก็ใช้คาถาธรรมบทเป็นแกน และแต่งเรื่องแสดงที่มาของการตรัสคาถาธรรมบทนั้น ตลอดจนมีการอธิบายคำและความหมายของธรรมบทแต่ละคาถาอย่างละเอียด นับว่าคัมภีร์ทั้งสองเป็นอรรถกถาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก จะมีความแตกต่างกันแต่เนื้อหาและลักษณะปลีกย่อยทางภาษาเท่านั้น

ข. ลักษณะที่แตกต่างกัน

คัมภีร์ทั้งสองมีลักษณะแตกต่างกันในด้านภาษาและลีลาโวหารที่ปรากฏชัดเจน ดังต่อไปนี้

๑. ระบบเสียง มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเรื่องสนธิ กล่าวคือในสุกตวิภังค์ มีการใช้สนธิแทบทุกกรณี ไม่นิยมการปล่อยคำที่อาจสนธิกันได้ไว้โดยไม่มีการสนธิ ดังนั้นสนธิในคัมภีร์สุกตวิภังค์จะทำการสนธิเมื่อมีลักษณะเข้ากฎเกณฑ์ของการสนธิส่วนธัมมปทัฏฐกถามีลักษณะตรงข้าม ก็อาจจะมีการสนธิหรือไม่มีการสนธิก็ได้^๑

๒. ระบบคำ มีความแตกต่างกันในลักษณะปลีกย่อย ดังนี้

ก) ระบบนาม คำที่จัดอยู่ในระบบนามมีความแตกต่างกันพอสมควร ดังนี้

๑) นามนาม นามนามบางคำมีการแจกวิภक्ति การสร้างคำ และลิงค์แตกต่าง

กัน^๒

๒) สรรพนาม สรรพนามบางคำมีการแจกวิภक्तिต่างกัน คือในวิภक्तिเดียวกัน คัมภีร์หนึ่งมีการแจกวิภक्तिอย่างหนึ่ง อีกคัมภีร์หนึ่งมีการแจกวิภक्तिอีกอย่างหนึ่ง^๓

๓) สังขยา สังขยาบางจำนวนในสุกตวิภังค์มีการสร้างคำต่างจากปุณสังขยาในธัมมปทัฏฐกถา กล่าวคือมีการใช้ปัจจัยต่างกัน

๔) สมาส ในสุกตวิภังค์มีการใช้สมาสสั้น ๆ ประกอบด้วยคำเพียง ๒ - ๓ คำเป็นส่วนใหญ่ แต่ธัมมปทัฏฐกถานิยมใช้สมาสทั้งสั้นและยาว

๕) กัทธิศ มีความแตกต่างกันในเรื่องภวักัทธิศ กล่าวคือทั้งสองคัมภีร์มีการใช้ปัจจัยต่างกันในการสร้างคำที่เป็นภวักัทธิศ

^๑ คุปทท์ ๔ หน้า ๖๘ - ๖๙

^๒ คุปทท์ ๔ หน้า ๖๙ - ๗๑

^๓ คุปทท์ ๔ หน้า ๗๒ - ๗๓

^๔ คุปทท์ ๔ หน้า ๗๓

ข) ระบบอาชญาต ระบบอาชญาตในคัมภีร์ทั้งสองมีความแตกต่างกันอยู่ประการเดียว คือในสุตตวิภังคไม่มีการใช้กริยาหมวดกาลาติปัตติ ซึ่งบอกอนาคตของอดีตหรือเป็นการสมมติส่วนในชั้นมปัทฐกถามีการใช้กริยาหมวดนี้อย่างกว้างขวาง

ค) ระบบอภัยยะ ในเรื่องระบบอภัยยะในคัมภีร์ทั้งสองมีความแตกต่างกันในเรื่องรูปและการใช้อภัยยะบางคำ

๓. ลีลาโวหาร คัมภีร์ทั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ในเรื่องลีลาโวหารดังนี้

ก) การอ้างอิง ในสุตตวิภังคไม่มีการอ้างอิงคัมภีร์ใด ๆ เลย ซึ่งอาจพิจารณาว่าเป็นลักษณะคัมภีร์เก่า ก่อนหน้านั้นไม่มีคัมภีร์อื่นที่จะอ้างได้ ส่วนในชั้นมปัทฐกถามีการอ้างอิงคัมภีร์อื่นมากมายรวมทั้งอ้างสุตตวิภังคด้วย ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าแต่งภายหลังสุตตวิภังค

ข) ลักษณะของประโยค ในสุตตวิภังคมีการใช้ประโยคสั้น ๆ และเข้าใจง่าย ส่วนในชั้นมปัทฐกถามีการใช้ประโยคทั้งสั้นและยาว มีการใช้ประโยคยาวและประโยคที่ซับซ้อนซับซ้อนอยู่ในที่หลายแห่งในชั้นมปัทฐกถา^๑

ค) โวหาร ในสุตตวิภังคไม่มีการใช้พรรณนาโวหาร อุปมาโวหาร และสาธก-โวหารมากนัก ส่วนในชั้นมปัทฐกถามีการใช้โวหารดังกล่าวมาก เพราะโดยลักษณะของเนื้อหาอำนวยให้มีการใช้โวหารต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่^๒

ง) ทำนองการแต่งที่เด่น ในสุตตวิภังคมีความนิยมทำนองการแต่งที่วันเวียงกลับไปกลับมาซ้ำ ๆ ซาก ๆ เพื่อสะดวกในการจำ และมีรูปแบบการแต่งที่เป็นแบบแผนแน่นอน เรียกวางจักรต่าง ๆ ซึ่งเป็นทำนองการแต่งที่มีอยู่ในไตรปิฎกทั่วไปด้วย ส่วนในชั้นมปัทฐกถาไม่มีทำนองการแต่งเช่นนั้นเลย

จ) การใช้บทประพันธ์ประเภทปद्यะ สุตตวิภังคใช้ปद्यะเป็นการยกความของ - สิกขาบทและสรุปความในแต่ละวรรค ส่วนชั้นมปัทฐกถาใช้ปद्यะเป็นส่วนในการดำเนินเรื่องคือแทรกอยู่ทั่วไปในตอนที่เป็นบทบาทที่สำคัญของตัวเอกในเรื่อง

^๑ คุมทที่ ๔ หน้า ๘๘ - ๘๖

^๒ คุมทที่ ๔ หน้า ๘๗ - ๘๖

ลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันในคัมภีร์ทั้งสอง เท่าที่กล่าวโดยสรุปนี้มีรายละเอียดอยู่แล้วในบทที่ ๒ - ๕ สติติการแจกวักคิของค่านาม และการแจกรูปกริยาซึ่งใช้ในคัมภีร์ทั้งสอง ผู้เขียนได้ทำเป็นตารางแสดงสถิติไว้แล้วในภาคผนวก

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยมีแหล่งใหญ่ที่ให้การศึกษาอยู่ ๒ แห่งด้วยกัน คือ การศึกษาจากวัด หรือวิทยาลัยสงฆ์ ผู้ศึกษาส่วนใหญ่เป็นบรรพชิตแหล่งหนึ่ง และการศึกษาจากมหาวิทยาลัยผู้ศึกษาเป็นคฤหัสถ์อีกแหล่งหนึ่ง การศึกษาทั้งสองแหล่งนี้ มุ่งแต่การแปลเป็นหลัก ไม่มีการศึกษาลักษณะภาษาบาลีที่ปรากฏในคัมภีร์รุ่นเก่า ผู้เขียนขอเสนอแนะให้มีการศึกษาลักษณะทางภาษาบาลีในพระไตรปิฎกอย่างละเอียด รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบกับภาษาปรากฏอื่น และภาษาสันสกฤตด้วย เพราะการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวนี้จะเป็นการศึกษาที่กว้างขวางและทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจภาษาบาลีอย่างแท้จริง.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย